

DANGIRAS MAČIULIS* – KŁAJPEDA (LITWA)

WKŁAD KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W REPUBLICIE LITEWSKIEJ (1918-1940) W NARRACJĘ O TWORZENIU NOWOCZESNEJ LITWY¹

Streszczenie

Powstaniu państwa litewskiego i utrwaleniu niepodległości Republiki Litewskiej (1918-1940) towarzyszyło kształtowanie odpowiedniej pamięci zbiorowej i narracji historycznej. Kościół katolicki na Litwie był wówczas instytucją o dużym autorytecie, która wpływała na różne sfery życia wewnętrznego kraju, mogła więc też oddziaływać na pamięć zbiorową. W artykule podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy Kościół katolicki na Litwie w okresie międzywojennym dążył do świadomego kształtowania pamięci zbiorowej. Stwierdzono, że Episkopat Litwy nie przejawiał celowej chęci kształtowania pamięci zbiorowej, ponieważ nie miał jasnego i jednolitego poglądu na kulturę pamięci. Były też inne powody: początkowo utrudnienie stanowiły troski o utworzenie samodzielnej litewskiej prowincji kościelnej (1926), a od końca lat 20. XX wieku napięte stosunki Kościoła z władzami, które ograniczały społeczną aktywność katolików. Kościół świadomie nie kształtował własnej opowieści o powstaniu nowoczesnego państwa litewskiego i historii najnowszej Litwy. Zwracał się jednak do przeszłości, gdy broniąc swobody działania Kościoła katolickiego, chciał podkreślić jego rolę w tworzeniu niezależnego państwa litewskiego.

Słowa kluczowe: Kościół katolicki; duchowieństwo; okres międzywojenny; Republika Litewska (1918-1940); pamięć zbiorowa; kultura pamięci

* Dangiras Mačiulis – dr historii; Instytut Historii i Archeologii Regionu Bałtyckiego, Uniwersytet Kłajpedzki

e-mail: dangirasmaciulis@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0001-6496-1538>

¹ Artykuł powstał w ramach realizacji projektu badawczego Uniwersytetu Kłajpedzkiego „Historia przeżyta» na Litwie w okresie międzywojennym: między narracjami o doświadczeniach, a polityką pamięci”. Projekt finansuje Litewska Rada Naukowa (LMTLT) w ramach instrumentu grup badawczych, umową nr S-MIP-19-40.

Według spisu ludności Litwy z 1923 r. 86% mieszkańców kraju stanowili katolicy. Wśród przedstawiciele narodowości litewskiej odsetek ten był jeszcze wyższy – 98%. Należy przypomnieć, że Litwa była krajem agrarnym – 85% samodzielnych ekonomicznie Litwinów mieszkało na wsi i pracowało w rolnictwie. Uważa się, że w 1923 r. zaledwie około połowy ludności kraju potrafiła zarówno czytać, jak i pisać². Na początku okresu niepodległości parafia jako jednostka administracyjna była dla wielu mieszkańców prowincji bardziej bliższa niż gmina, wówczas najmniejsza jednostka administracyjna, a proboszcz przewyższał swoim autorytetem przedstawiciela realnej lokalnej władzy – starostę gminy. Ponadto duchowny katolicki był prawdopodobnie najczęściej spotykaną na prowincji osobą wykształconą. W pierwszych latach po odzyskaniu przez Litwę niepodległości duchowieństwo, aktywnie zaangażowane w ruch narodowy, działało w różnych dziedzinach życia społecznego: od kształtowania polityki fiskalnej kraju po kierowanie służbą dyplomatyczną.

Przywołane fakty pozwalają twierdzić, że Kościół katolicki był w Republice Litewskiej (1918-1940) instytucją o dużym autorytecie, wpływającą na różne sfery życia. Można przypuszczać, że mógł mieć też decydujący wpływ na kształtowanie pamięci publicznej. Pamiętanie utożsamia się z zestawem zorganizowanych instytucjonalnie praktyk, które zapewniają trwanie społecznego porządku legitymizowanego przez konstrukcje pamięci zbiorowej³. Barbara Szacka pamięć zbiorową określa jako „wyobrażenia członków danej zbiorowości dotyczące jej przeszłości, zaludniających ją postaci i wydarzeń, jak również sposoby ich upamiętniania i przekazywania o nich wiedzy, uważanej za obowiązkowe wyposażenie członka tej zbiorowości”⁴. Pamięć zbiorowa służy kształtowaniu i wzmocnieniu tożsamości zbiorowej oraz legitymizacji reżimów politycznych. Litwa w okresie międzywojennym była zrealizowanym dążeniem ruchu narodowego do posiadania przez naród litewski własnego państwa, w którym dominującą pozycję zajmuje litewska wspólnota narodowościowa. Budowaniu państwa narodowego towarzyszyło odpowiednie kształtowanie pamięci zbiorowej wspieranej narracją historyczną. Zazwyczaj władza zajmuje uprzywilejowaną pozycję w budowaniu pamięci zbiorowej oraz w przekazywaniu pamięci przeszłości w służącym jej kształcie, gdyż kontroluje system edukacji i środki masowego przekazu, a jej słowo może być decydujące przy rozstrzyganiu, które święta będą obchodzone i komu zostaną ustawione pomniki⁵. Historia powstania nowoczesnego państwa litewskiego, przedstawiona opinii publicznej przez władze, głosiła, że niepodległość została osiągnięta dzięki odrodzonemu w XIX w. chłopstwu litewskiemu, które obroniło swoją tożsamość narodową i przywróciło utraconą w przeszłości pań-

² Dane według: *Lietuvos gyventojai: pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotino gyventojų surašymo duomenys* [*Population de la Lithuanie: données du premier recensement du 17 septembre 1923*], Kaunas 1924.

³ *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz-Wolaska, red. R. Traba, red. J. Kalicka, Warszawa 2014, s. 351.

⁴ B. Szacka, *Pamięć zbiorowa i perspektywa pojednania*, w: *Pamięć zbiorowa, pojednanie i stosunki międzynarodowe*, red. N. Masłowski, A. Szeptycki, Warszawa 2020, s. 26.

⁵ Tamże, s. 24.

stwowość. Litewskie ruchy polityczne zaakceptowały taką narrację, ale jednocześnie wszyscy starali się podkreślić swoją kluczową rolę w historii budowania państwowości. Jak już wspomniano, władze mają uprzywilejowaną pozycję w konstruowaniu pamięci zbiorowej. Tymczasem rola Kościoła katolickiego pozostaje niejasna. W artykule podjęto próbę odpowiedzi na pytania: czy Kościół katolicki można uznać za niezależny czynnik instytucjonalny, który wpłynął na kształtowanie się pamięci zbiorowej w międzywojennej Litwie, czy Kościół podjął celowy wysiłek formowania pamięci zbiorowej. Taką pamięć zbiorową, według koncepcji Aleidy i Jana Assmannów, można by określić pamięcią komunikacyjną, na której treść składają się historyczne doświadczenia współczesnych ludzi i dlatego jest ona ograniczona czasowo do nie więcej niż 80-100 lat⁶. Innymi słowy, celem jest ukazanie wkładu Kościoła katolickiego w narrację o nowoczesnej Litwie w Republice Litewskiej (1918-1940).

Próbując znaleźć odpowiedzi na postawione pytania, należy przyjrzeć się bliżej sytuacji Kościoła katolickiego na Litwie. Litewski ruch narodowy, dążący do politycznej suwerenności kraju, marzył o niezależnej litewskiej prowincji kościelnej. Po zakończeniu walk o niepodległość i ustabilizowaniu się sytuacji politycznej w kraju 10 listopada 1922 r. Stolica Apostolska uznała Litwę *de iure*. Pojawiły się wówczas warunki do utworzenia prowincji. W dniu 4 kwietnia 1926 r. papież Pius XI ogłosił w konstytucji apostolskiej *Lituanorum gente* ustanowienie litewskiej prowincji kościelnej i reorganizację granic ówczesnie istniejących na Litwie diecezji i ich zależności. Nową prowincję kościelną stanowiły diecezje: kowieńska, telszewska, wyłkowyska, poniewieska i koszedarska oraz prałatura kłajpedzka⁷. Wprawdzie 1926 r. rozpoczęła działalność samodzielna litewska prowincja kościelna, jednak proces tworzenia nowych diecezji pod względem administracyjnym i gospodarczym zajęł jeszcze wiele lat.

Na początku niepodległości Litwy w kraju istniało ponad 500 parafii katolickich. Pod opieką Kościoła działały różne organizacje publiczne z rozbudowaną siecią organizacyjną, z filiami w parafiach. W 1919 r. na Litwie powstało oparte na idei organizacji katolickiej Centrum Akcji Katolickiej, które zaczęło skupiać wszystkie organizacje katolickie i koordynowało ich działalność. W 1938 r. jednoczyło 23 organizacje dziecięce, młodzieżowe, żeńskie i męskie, poczynając od Dziecięcego Związku Anioła Stróża, zrzeszającego małe dzieci, a kończąc na Litewskim Męskim Związku Katolickim. Wśród organizacji znalazła się wpływowa Federacja Przyszłościowców (*Ateitininkai*), której szeregi w większości zasilili uczniowie gimnazjów (przyszłościowcy) oraz największa organizacja młodzieży wiejskiej – Litewska Młodzieżowa Federacja Katolicka „Wiosna” (*pavasarininkai*).

W pierwszych latach niepodległości episkopatowi Litwy oraz działaczom katolickim wydawało się, że pozycja Kościoła katolickiego w kraju jest bardzo silna. Oczekiwano, że wpływowa siła polityczna, jaką była Partia Chrześcijańsko-Demokratyczna, będzie w stanie obronić wartości chrześcijańskie i interesy

⁶ A. Erll, *Kultura pamięci. Wprowadzenie*, red. M. Saryusz-Wolska, Warszawa 2018, s. 53-54.

⁷ Szerzej o tym A. Kasparavičius, *Tarp politikos ir diplomatijos: Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika*, Vilnius 2008.

Kościół. Jednak po wyborach parlamentarnych w 1926 r. władza znalazła się w rękach lewicowych sił politycznych, a chadecy zostali zepchnięci do opozycji⁸. Politycy lewicowi zainicjowali reformy mające na celu minimalizację wpływów Kościoła w kraju. Ich przemiany powstrzymał zamach stanu przeprowadzony 17 grudnia 1926 r., po którym w kraju ugruntował się autorytarny reżim Antanasa Smetony. Zdobycie władzy przez konserwatywnego nacjonalistycznego przywódcę politycznego dało hierarchom kościelnym i katolikom nadzieję, że groźba malejącego wpływu Kościoła minęła, chadecy z kolei mieli nadzieję na odzyskanie utraconej dominacji w życiu politycznym. Wkrótce jednak okazało się, że nowy reżim polityczny nie będzie dzielił władzy, a polegał wyłącznie na Związku Litewskich Narodowców, będącym jego politycznym zapleczem. W kraju ustała legalna działalność partii politycznych, a społeczna aktywność chrześcijańskich demokratów mogła być realizowana jedynie poprzez działalność Centrum Akcji Katolickiej.

Narodowcy mieli na celu zmniejszenie wpływów Kościoła katolickiego, dlatego poczynając od 1927 r., władze zaczęły hamować jego dążenie do aktywniejszego uczestnictwa w życiu wewnętrznym kraju. Władze były podejrzliwe wobec Centrum Akcji Katolickiej, dostrzegając w jego działalności ukryte działania polityczne, dlatego na różne sposoby starały się zawęzić jego interesy i zakres funkcjonowania tylko do praktyk religijnych. Ostry konflikt między władzami a Kościołem jesienią 1930 r. wywołała decyzja rządzących o zakazie funkcjonowania w szkołach najbardziej wpływowej katolickiej organizacji młodzieżowej – przyszłościowców. Chociaż napięcie w stosunkach między Kościołem a państwem później nieco zelżało, Kościół dalej musiał nieustannie bronić wolności swojej działalności publicznej i prawa do tworzenia katolickiego systemu edukacji⁹.

Z jednej strony do końca lat 20. XX wieku pojawiło się wiele sprzyjających warunków do aktywnego funkcjonowania Kościoła katolickiego na Litwie: powstała samodzielna litewska prowincja kościelna, działało Centrum Akcji Katolickiej, wychowano młode pokolenie duchownych, gotowych podjąć aktywną działalność społeczną. Jednocześnie jednak stosunki Kościoła z władzami były napięte, a aktywność organizacji katolickich była ograniczana.

Episkopat Litwy oraz Centrum Akcji Katolickiej, które koordynowało działalność organizacji katolickich, starały się objąć swoim wpływem wszystkie dziedziny życia publicznego. Działania te oddziaływały również na kulturę pamięci w kraju. Przede wszystkim wpływ ten rozprzestrzenił się poprzez pracę Kościoła i organizacji katolickich na polu edukacji publicznej. Jedną z takich organizacji, działającą w Kownie w latach 1905-1940, było Towarzystwo św. Kazimierza wydające litewską prasę katolicką. Publikacje i periodyki towarzystwa zawierały narrację o roli Kościoła katolickiego w historii Litwy, kształtowały też poglądy społeczne. Przykładem na taką działalność są wydawane przez to towarzystwo podręczniki do historii Litwy, przygotowane przez Antanasa Aleknę. Jego podręcznik do hi-

⁸ Szerzej o tym A. Svarauskas, *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918-1940): politinė galia ir jos ribos*, Vilnius 2014.

⁹ Szerzej o tym D. Mačiulis, *Tautinė mokykla: žvilgsnis į tautininkų švietimo politiką*, Vilnius 2017.

storii Litwy, wydany w 1911 r., do połowy lat 30. XX wieku był najpopularniejszą w kraju publikacją dotyczącą tego przedmiotu. Jest oczywiste, że treść podręczników wydanych w czasach carskich i w niepodległej Litwie (po 1918 r.), opowiadających o historii Litwy po upadku Rzeczypospolitej Obojga Narodów, była różna. Dopiero w wydaniach, które ukazały się po 1918 r. (kiedy nie było już cenzury carskiej), Alekna mógł otwarcie zaprezentować własną wersję historii Litwy XIX w. Mówiąc o życiu Litwinów pod rządami carskimi, nie tylko podkreślił cele władz, które dążyły do zrusyfikowania wszelkimi sposobami narodu litewskiego, ale też ukazał Kościół katolicki jako głównego przeciwnika rusyfikacji. Twierdził, że to dzięki działalności duchowieństwa i hierarchów kościelnych, zaangażowanych prolitewsko na początku XIX w., narodził się litewski ruch narodowy, który zakończył się wraz z odrodzeniem niepodległego państwa. W tej historii odbudowy państwowości podkreślił kluczową rolę duchowieństwa katolickiego¹⁰.

Episkopat Litwy organizował obchody ważnych dla Kościoła rocznic, upamiętniał zasłużone osoby. Skupiano się przede wszystkim na obchodach ważnych rocznic kościelnych. W 1933 r. Kościół katolicki na Litwie, podobnie jak cały świat katolicki, obchodził ogłoszony przez papieża Piusa XI Rok Święty, stanowiący przypomnienie 1900. rocznicy śmierci Jezusa Chrystusa¹¹. W litewskiej prowincji kościelnej jubileuszowi temu towarzyszyły biskupie listy pasterskie, odbyło się również wiele imprez o charakterze religijnym¹². Na Litwie obchodzono także inne ważne dla Kościoła rocznice. Na przykład w 1930 r. wierni wraz z katolikami całego świata obchodzili 1500. rocznicę śmierci św. Augustyna. Mimo że te obchody nie były tak uroczyste, jak przypadającej w tym samym roku 500. rocznicy śmierci księcia Witolda, intelektualna część społeczeństwa katolickiego poświęciła wiele uwagi temu wydarzeniu.

Episkopat Litwy, wraz ze stowarzyszeniami katolickimi, upamiętniał również wydarzenia ważne dla Kościoła katolickiego w kraju. Na przykład w 1921 r. wspomniano 500. rocznicę założenia diecezji żmudzkiej¹³. Najbardziej znaczącym jubileuszem przypadającym w 1938 r. była 550. rocznica chrztu Litwy. Wydarzenie to stało się okazją do przypomnienia przez Episkopat Litwy zasług Kościoła dla zachowania tożsamości narodu litewskiego. Podkreślając znaczenie katolicyzmu, stwierdzono, że przyjęcie chrześcijaństwa z Zachodu, a nie ze Wschodu, co najmniej dwukrotnie uchroniło naród litewski przed rusyfikacją: po raz pierwszy mogło do tego dojść w razie decyzji o przyjęciu chrztu od Kościoła wschodniego w średniowieczu, po raz drugi zaś w XIX w., kiedy rozpoczęła się agresywna polityka rusyfikacyjna władz carskich¹⁴. Podkreślono wówczas, że gdyby „patrioci katolicycy nie stworzyli w XVI-XVII w. literatury religijnej i nie

¹⁰ Przykłady: A. Alekna, *Lietuvos istorija*, Kaunas 1923, s. 200-210; A. Alekna, *Lietuvos istorijos pradžiamokslis*, Kaunas 1925, s. 55-59.

¹¹ *Lietuva 1933 metais*, „Židinys”, (1934) nr 1, s. 1.

¹² V. Padolskis, Šventieji metai ir Kristaus mirties data, „Židinys”, (1933) nr 10, s. 296.

¹³ Žemaičių vyskupo Pranciškaus aplinkraštis vyskupijos dvasiškijsai del 500 metų vyskupijos jubilėjaus, „Žemaičių vyskupijos kronika”, (1921) nr. 3, s. 52-59.

¹⁴ *Minėkime 550 metų krikščionybės sukaktį!*, „Tiesos kelias”, (1938) nr 6, s. 457.

udoskonalili pisanego języka litewskiego”, nie byłoby w XIX w. litewskiego odrodzenia narodowego. W zaproszeniu Kościoła do obchodów 550. rocznicy chrztu Litwy wspomniano duchowieństwo katolickie, zasłużone zarówno dla Kościoła, jak i narodu litewskiego¹⁵. Warto jednak zauważyć, że obchody tej rocznicy nie zostały zamienione przez Episkopat Litwy w zakrojoną na szeroką skalę akcję upamiętniającą. Wydaje się, że główną przeszkodą w tym były napięte relacje między Kościołem a rządzącymi. Władze nie chciały, aby masowe obchody z udziałem wszystkich katolickich organizacji stały się manifestacją potęgi i wpływów Kościoła. Był jeszcze jeden powód, dla którego władze w 1938 r. nie były zainteresowane szerokimi obchodami rocznicy chrztu. W tym samym roku zorganizowały one bowiem szeroko zakrojoną akcję upamiętniającą 20. rocznicę odzyskania przez Litwę niepodległości, dlatego nie chciały, aby obok obchodów propagandowych pojawiły się konkurencyjne uroczystości, podczas których zamiast uwydatniania zasług reżimu politycznego byłoby podkreślane znaczenie Kościoła katolickiego w historii narodu litewskiego – zwłaszcza ze względu na napięte stosunki między Kościołem a reżimem politycznym¹⁶.

W przeddzień pierwszej rocznicy niepodległości w 1919 r. biskup żmudzki Pranciškus Karevičius polecił duchowieństwu diecezji uczcić to wydarzenie w kościołach uroczystymi nabożeństwami i kazaniem dostosowanym do tej okazji¹⁷. W ten sposób zrodziła się tradycja odprawiania uroczystej mszy św. jako jednego z elementów obchodów dnia niepodległości. Kościół brał udział zarówno w corocznych obchodach, jak i w jubileuszowych uroczystościach, upamiętniających odzyskanie niepodległości przez Litwę, które miały charakter szeroko zakrojonych akcji. W latach 20. XX wieku udział Kościoła w oficjalnych świątach państwowych był bardziej aktywny, a od końca drugiej dekady, gdy stosunki między rządzącymi a Kościołem uległy pogorszeniu, udział Kościoła ograniczał się zwykle do obrzędów religijnych. Episkopat Litwy starał się jednak wykorzystać jubileuszową rocznicę odzyskania niepodległości jako dogodną okazję do podkreślenia znaczenia Kościoła katolickiego w życiu narodu litewskiego i jego historycznych zasług w walkach o niepodległość.

W ramach obchodów 10. rocznicy powstania Republiki Litewskiej w 1928 r. biskupi litewscy skierowali listy pasterskie do wiernych, wzywające do bardziej aktywnego udziału w organizacji i obchodach rocznicowych. Kościół entuzjastycznie powitał pomysł komitetu ds. obchodów dziesięciolecia niepodległości Litwy, by stawiać krzyże niepodległości. Biskupi wezwali duchowieństwo do czynnej pomocy wszystkim, którzy podejmą podobną inicjatywę. Jeśli arcybiskup kowieński jedynie zachęcił duchowieństwo do włączenia się w akcję wzno-

¹⁵ Tamże, s. 458.

¹⁶ Dziennik wpływowego duchownego, kanonika Povilasa Dogelisa z 1938 r. stanowi swoistą kronikę ograniczania działalności publicznej Kościoła. P. Dogelis, *Kas pergyventa: 1930-1949 metų dienoraštis*, Vilnius 2017, s. 140-173.

¹⁷ Žemaičių vyskupo 1919 02 13 aplinkraštis Žemaičių vyskupijos dvasininkams, „Ganytojas”, (1919) nr 4-5, s. 97-98.

szenia krzyży niepodległości, to duchowieństwo diecezji telszewskiej otrzymało polecenie, aby zadbać o realizację akcji¹⁸.

W prasie katolickiej, wzywającej społeczeństwo do upamiętnienia 10. rocznicy odzyskania niepodległości przez „ożywienie starej litewskiej tradycji – ustawianie krzyży”, przypomniano, że władze carskie zakazały wznoszenia krzyży na Litwie, ale pomimo prześladowań wierni je ustawiali¹⁹. Podobne zachowanie interpretowano jako akt biernego oporu wobec władz carskich i włączono w narrację o walce Litwinów o suwerenność polityczną i kulturową, podkreślając rolę litewskich katolików w tej walce.

Episkopat Litwy, zaangażowany w akcję upamiętniającą 10. rocznicę odzyskania przez kraj niepodległości, starał się nadać również tej rocznicy charakter religijny – niepodległość kraju przedstawiano jako dar woli Bożej dla narodu litewskiego. Jednocześnie celem było przypomnienie zasług Kościoła katolickiego i wiernych w walce o niepodległość – podkreślano, że wywalczyli ją litewscy katolicy. Ta myśl była powtarzana w wygłaszanych w owym czasie kazaniach. Na przykład proboszcz parafii w Szytelach przemawiając podczas obchodów, zaznaczył, że niepodległości kraju bronili żołnierze należący do katolickiego stowarzyszenia „Wiosna”, a wielu z nich zginęło w walce o wolność Litwy²⁰. Zasługi katolików w odzyskaniu suwerenności przypomniano także w 1938 r., podczas obchodów 20. rocznicy odzyskania niepodległości przez Litwę. Prasa katolicka wielokrotnie podkreślała wówczas, że pierwszym ochotnikiem, który poległ w walce, był członek katolickiej organizacji młodzieżowej „Wiosna”²¹.

Skierowane w 1938 r., przy okazji 20. rocznicy niepodległości, listy pasterskie biskupów Justinasa Staugaitisa i Kazimierasa Paltarokasa do wiernych również akcentowały zasługi Kościoła katolickiego. Przypomniano w nich te momenty w historii Litwy, w których Kościół katolicki i wierni odegrali znaczącą rolę w obronie tożsamości i zdobyciu niepodległości przez kraj. W listach pasterskich akcentowano, że to przede wszystkim duchowieństwo katolickie opiekowało się prasą litewską w okresie jej prześladowania, podkreślono też, że „katolicy w największym stopniu popierali ideę niepodległości Litwy”²². Biskup Staugaitis zasugerował nawet, że inteligencja katolicka, której większość stanowiło duchowieństwo katolickie, przysłużyła się litewskiemu odrodzeniu narodowemu bardziej niż litewska świecka inteligencja. Przypomniano też o zasługach księży w zachęcaniu parafian do podejmowania ochotniczej służby w armii litewskiej²³. Innymi słowy, Episkopat Litwy obchody rocznicowe wykorzystał do tego, by podkreślić zarówno wyjątkowe zasługi Kościoła katolickiego w zdobyciu suwerenności kulturalnej

¹⁸ *Lietuvos bažnytinės provincijos arkivyskupo ir vyskupo ganytojiškas laiškas*, „Tiesos kelias”, (1928) nr 2, s. 31-42.

¹⁹ J. Balys, *Statykime „Dešimtmečio Kryžius”*, „Panevėžio balsas”, (1928) nr 13, s. 1.

²⁰ *Lietuvos nepriklausomybės šventė*, „Žemaičių prietelius”, (1928) nr 22, s. 6.

²¹ I. Skrupskelis, *Tarp jubiliejų ir pavojų*, „Židinys”, (1939) nr 1, s. 1.

²² K. Paltarokas, *Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas*, „Tiesos kelias”, (1938) nr 2, s. 7.

²³ J. Staugaitis, *Dievo gailėstingumu ir apaštalų sosto malone, Telšių vyskupas ir Klaipėdos prelatas, visiems savo ganomiesiems siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą*, „Tiesos kelias”, (1938) nr 3, s. 22.

i politycznej kraju, jak i przekonanie, że katolicyzm jest obowiązkowym elementem tożsamości litewskiej. W ten sposób Episkopat kierował do władz przesłanie: katolicy, którzy wykazali się wyjątkowymi dokonaniem w walce o niepodległość i swój Kościół, zasługują na wyjątkowe prawa, a nie na ograniczanie działań publicznych ze strony władz.

W czasie, gdy w międzywojennej Litwie kształtował się panteon bohaterów narodowych, litewskie społeczeństwo katolickie miało już swojego bohatera – świętego z litewskim rodowodem. W litewskiej katolickiej kulturze pamięci szczególną uwagę poświęca się św. Kazimierzowi, królewiczowi (1458-1484), od XVII w. świętemu patronowi Litwy. Św. Kazimierza, wnuka wielkiego księcia litewskiego i króla Polski Władysława Jagiełły, uważano w dwudziestoleciu międzywojennym za jedynego świętego, co do litewskiej tożsamości którego nikt nie miał wątpliwości. W litewskiej prasie katolickiej zaznaczano, że są święci, którzy mogliby być Litwinami – bł. Michał Giedroyc i św. Jozafat Kuncewicz, stwierdzano jednak, że „jak dotąd ich litewskość pozostaje sporna i nic pewnego nie można o nich powiedzieć”²⁴.

Na podstawie artykułów ukazujących się w prasie katolickiej można wnioskować, że część zaangażowanej narodowo litewskiej społeczności katolickiej doświadczała pewnego poczucia niższości ze względu na fakt, że Litwa miała tylko jednego pewnego litewskiego świętego – św. Kazimierza, dlatego w pismach katolickich zastanawiano się, kto jeszcze spośród Litwinów zasługuje na takie miano. Wśród wymienianych kandydatów znalazł się franciszkanin Jurgis Ambrozijus Pabrėža (1771-1849), który w pierwszej połowie XIX w. posługiwał w parafiach na Żmudzi. Jego działalności duszpasterskiej towarzyszyły badanie przyrody (uważany jest za pierwszego badacza flory litewskiej) oraz praktyka lekarska – leczył parafian. Jego grób na cmentarzu w Kretyndze stał się miejscem licznie odwiedzanym przez wiernych. W 1933 r. pojawiły się głosy, że w społeczeństwie bardzo silne trwa pamięć o tym duchownym, a nawet kształtuje się jego kult jako świętego²⁵. W prasie katolickiej ukazały się apele o podjęcie kroków zmierzających do tego, aby został ogłoszony świętym. Należy zaznaczyć, że przypomniano nie tylko o cnotach tego franciszkańskiego zakonika, ale także o zasługach dla litewskiego piśmiennictwa²⁶.

W 1934 r. w litewskiej prasie katolickiej szerzej zaczęto podejmować temat ogłoszenia świętym arcybiskupa Jerzego Matulewicza (1871-1927). Podobne myśli w prasie pojawiły się już wcześniej, a do urzeczywistnienia pomysłu zachęciło uroczyste przeniesienie jego szczątków z archikatedry kowieńskiej do kościoła św. Michała Archaniola w Mariampolu. Pielęgnowający jego pamięć oświadczyli, że zgodnie z silnym przekonaniem wielu wiernych Kościoła ogłosi go w przyszłości świętym i będzie to pierwszy kanonizowany niepodległej Litwy²⁷. W prasie katolickiej apelowano do hierarchów Kościoła o podjęcie działań w celu zainicjowania sprawy beatyfikacyjnej arcybiskupa, by Litwa doczekała się nowe-

²⁴ M. Motiejus, Šv. Kazimieras – Lietuvos globėjas, „Žemaičių prietelius”, (1933) nr 9, s. 2.

²⁵ K.M. Mozūraitis, *Prie garbingo kapo Kretingoje*, „Žemaičių prietelius”, (1933) nr 2, s. 2.

²⁶ Tamże.

²⁷ *Kražiai*, „Žemaičių prietelius”, (1933) nr 48, s. 8.

go świętego²⁸. W gazecie parafii mariampolskiej w 1937 r. stwierdzono, że na miejscu kształtuje się kult Matulewicza: odwiedzane jest miejsce jego pochówku, co roku obchodzony jest dzień przewiezienia szczątków z bazyliki kowieńskiej do kościoła w Mariampolu i in.²⁹

Prasa katolicka przede wszystkim starała się podkreślić cnoty i zasługi Matulewicza, ze względu na które zasługiwał na wyniesienie na ołtarze. Jednocześnie wizerunek tej osoby dawał katolikom okazję do podkreślania roli Kościoła katolickiego i duchowieństwa w walce o suwerenność polityczną i kulturalną narodu litewskiego. Zasługi arcybiskupa w tworzeniu niezależnej kościelnej prowincji litewskiej podawano jako przykład świadczący o czynnym udziale duchowieństwa w tworzeniu niezależnego państwa litewskiego. Litewska prasa katolicka prezentując bohaterską biografię tego arcybiskupa, próbowała nawet opowiedzieć ją w taki sposób, aby narracja była zgodna z litewskim dyskursem narodowym. Na przykład podkreślano, że Matulewicz, jako biskup wileński w latach 1918-1925, niezasłużenie ucierpiał od Polaków, którzy rzekomo „nie mogli pogodzić się z tym, że Litwin zasiadał na tronie biskupim w Wilnie”, dlatego od pierwszego dnia zaczęli go oczerniać, podejrzewać i prześladować³⁰. Dodać należy, że w okresie międzywojennym nikt nie podjął żadnych rzeczywistych kroków na drodze beatyfikacji zarówno ks. Pabrėży, jak i biskupa Matulewicza czy innych wymienianych kandydatów na świętych – były to jedynie pojawiające się w prasie propozycje przedstawicieli społeczności katolickiej. Jak widać, kiedy w prasie katolickiej wymieniano kandydatów na świętych, kładziono nacisk nie tylko na ich cnoty chrześcijańskie, ale także na zasługi dla litewskiej kultury i ruchu narodowego – podkreślano tym samym rolę Kościoła katolickiego w najnowszej historii Litwy.

Spółeczeństwo katolickie obchodziło również rocznice duchownych, którzy odcisnęli wyraźne piętno na kulturze, podkreślając w taki sposób rolę Kościoła w historii kultury litewskiej. Na przykład w 1927 r. uczczono 250. rocznicę śmierci jezuita, historyka Wojciecha Wijuka Kojalowicza (1609-1677)³¹. W 1935 r. obchodzono 100. rocznicę urodzin biskupa sejneńskiego i poety Antoniego Baranowskiego (1835-1902). Hierarcha ten, który wywarł znaczący wpływ na literaturę litewską, musiał nawet zdać egzamin z litewskości podczas jubileuszu, ponieważ jego związek z tożsamością litewską czy litewskim ruchem narodowym nie był jednoznaczny. W oficjalnym periodyku Kościoła katolickiego na Litwie „Tiesos kelias” uznano, że ten duchowny, klasyk literatury litewskiej, sceptycznie traktował litewski ruch narodowy. Ze względu jednak na zasługi dla literatury litewskiej i „czystą litewską duszę” znalazł się w szeregach bojowników o litewską tożsamość. Aby podkreślić zasługi bpa Baranowskiego, przypomniano mu nie

²⁸ Vilktinis, Šventųjų kelias, „Žemaičių prietelius”, (1934) nr 46, s. 1.

²⁹ *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius. Marijampolietis – Marijampoliečiams*, „Marijampolės parapija”, (1937) nr 1, s. 2-4; *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius*, „Marijampolės parapija”, (1937) nr 11, s. 4.

³⁰ Vilktinis, *Didysis Arkivyskupas – būsimasis Lietuvos šventasis*, „Žemaičių prietelius”, (1934) nr 44, s. 1.

³¹ P. Būčys, *Alberto Vijuko Kojalavičiaus paminėjimas*, „Tiesos kelias”, (1928) nr 1, s. 23.

tylko napisany po litewsku poemat „Anykščių šilelis” („Borek onyksztyński”), ale także to, że był pierwszym biskupem Litwinem w Sejnach i że jego „uroczyste wizyty w parafiach były nie tylko religijnym, ale i narodowym triumfem: po raz pierwszy w kościołach diecezji sejneńskiej (obecnie wyłkowyskiej) głos biskupa brzmiał po litewsku”³².

Już zostało wspomniane, w międzywojniu kształtował się panteon litewskich bohaterów narodowych. W tym panteonie oprócz wielkich książąt litewskich Witolda, Giedymina i Kiejstuta znaleźli się też działacze litewskiego odrodzenia narodowego XIX w.: Jonas Basanavičius i Vincas Kudirka. Wśród osób związanych z historią litewskiego odrodzenia narodowego w XIX w. był też bp Maciej Wołonczewski (Motiejus Valančius). Jego wizerunek był żywy w zbiorowej pamięci Litwinów, ale niewątpliwie najwydatniejszy okazał się w kulturze pamięci katolickiej. Można wręcz powiedzieć, że był głównym bohaterem społeczeństwa katolickiego, nieoznakowanym znakiem świętości, dlatego podejmowano liczne inicjatywy na rzecz jego upamiętnienia.

W maju 1925 r. na Litwie bardzo uroczystie uczczono 50. rocznicę śmierci bpa M. Wołonczewskiego³³. W prasie katolickiej twierdzono z tej okazji, że jest on osobowością w największym stopniu zasłużoną dla litewskiego narodu i kultury³⁴. Wymieniając jego dokonania, podkreślano nie tylko działalność duszpasterską – był jednym z najwybitniejszych pasterzy diecezji żmudzkiej, ale także jego zasługi dla narodu litewskiego jako pisarza i nauczyciela ludu. Przypomniano też oczywiście o roli biskupa w szerzeniu idei trzeźwości – zainicjowany przez niego w 1858 r. ruch trzeźwości został uznany za jedną z największych zasług³⁵. W dyskursie pamięci pojawiła się tendencja do przedstawiania Wołonczewskiego jako prawdziwego prekursora odrodzenia narodowego Litwinów w XIX w.³⁶

W 1925 r. postanowiono upamiętnić bpa Wołonczewskiego pomnikiem w Kownie, które było jednocześnie tymczasową stolicą kraju i diecezji żmudzkiej. Przyszły pomnik był postrzegany jako pierwszy pomnik bohatera narodowego, który miał zostać wzniesiony w mieście będącym stolicą kraju³⁷. Co prawda należy nadmienić, że w 1923 r. w ogrodzie Muzeum Wojskowego w Kownie odsłonięto popiersie działacza litewskiego ruchu narodowego Jonasa Basanavičiausa (1851-1927) w obecności samego bohatera, ale opinia publiczna uznała to za wyraz szacunku dla wciąż żywego patriarchy ruchu narodowego, a nie uwieczniający go monument. Ponadto planowano pojawienie się całej alei popiersi zasłużonych osób. Pomysł ten był sukcesywnie realizowany. Ideę upamiętnienia

³² J. Laukaitis, *Vyskupas Antanas Baranauskas (1835-1935)*, „Tiesos kelias”, (1935) nr 3, s. 157.

³³ T.Pr., *Vyskupas Motiejus Valančius*, „Šv. Pranciškaus varpelis”, (1925) nr 7, s. 170.

³⁴ *Liaudies universiteto atidarymas Telšiuose*, „Žemaičių prietelius”, (1925) nr 7, s. 1-2.

³⁵ *Vyskupas Motiejus Valančiauskis*, „Žemaičių prietelius”, (1925) nr 6, s. 1; G. Valančius, *Vyskūpo Valančiaus nuopelnai mūsų tautos kultūrai*, „Žemaičių prietelius”, (1925) nr 7, s. 1; Salantiškis, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, „Žemaičių prietelius”, (1925) nr 8, s. 1; *Žemaičių studentų Simono Daukanto draugija*, „Žemaičių prietelius”, (1925) nr 8, s. 1.

³⁶ *Vyskupas Motiejus Valančiauskis*, „Žemaičių prietelius”, (1925) nr 6, p. 1.

³⁷ Tamże.

bohaterów narodowych, poczynając od duchownego, można też potraktować jako dowód wpływu zarówno Kościoła katolickiego, jak i wspierających go sił politycznych w kraju. Pomimo energicznej kampanii budowy pomnika bpa Wołonczewskiego nie został on wzniesiony. Wydaje się, że decydujący wpływ na to miała zmiana równowagi sił politycznych w kraju w 1926 r., gdy chadecy broniący interesów Kościoła w życiu politycznym utracili dominujące pozycje, których nie odzyskali do utraty niepodległości. Chociaż zasługi bpa Wołonczewskiego dla zachowania litewskiej tożsamości, rozwoju piśmiennictwa, edukacji i propagowania trzeźwości były pamiętane i podkreślane nie tylko w prasie katolickiej, ale także w prasie wydawanej przez inne środowiska światopoglądowe, rzeczą oczywistą jest, że w katolickiej kulturze pamięci było to wyraźniejsze, społeczeństwo katolickie poświęcało znacznie więcej uwagi upamiętnieniu biskupa i wspomnieniu jego zasług.

Kolejna wielka akcja ku czci bpa Wołonczewskiego została zorganizowana w 1935 r. z okazji 60. rocznicy śmierci hierarchy. Główne obchody przeniesiono wówczas z Kowna do położonej w diecezji telszewskiej, dawnej stolicy diecezji żmudzkiej, Worni. Wynikało to z kilku powodów. Działająca zaledwie od dekady diecezja telszewska chciała zyskać panteon swoich bohaterów i wzmocnić swoją symboliczną pamięć, dlatego była zainteresowana, by uroczystości związane z biskupem żmudzkiem odbywały się nie w stolicy kraju, ale w diecezji. Jako miejsce uroczystości obrano więc dawną stolicę diecezji żmudzkiej, gdzie Wołonczewski rozpoczął swoją działalność duszpasterską. Ponadto władze kraju nie były szczególnie zainteresowane heroizacją osoby bpa Wołonczewskiego, ponieważ podkreślanie jego zasług wzmocniało w sferze symbolicznej zasługi Kościoła katolickiego. Znamienne jest, że władze państwowe nie uczestniczyły w obchodach.

Podczas upamiętnienia Wołonczewskiego w 1935 r. podkreślano w istocie te same dokonania biskupa, które wymieniało w 50. rocznicę jego śmierci: obronę katolicyzmu i litewskości, walkę z rusyfikacją, organizację oświaty litewskiej, dbałość o wydawanie litewskich książek i zorganizowanie ich kolportażu oraz promowanie idei trzeźwości³⁸. Jednak porównując obecny w prasie katolickiej dyskurs aktualizujący zasługi tego biskupa żmudzkiego, towarzyszący obchodom w 1925 i 1935 r., można zauważyć, że w 1925 r. akcentowano zasługi w obronie tożsamości litewskiej, z kolei w 1935 r. szczególny nacisk położono na wkład biskupa w rozpowszechnianie idei trzeźwości³⁹. Wydaje się, że tak znaczące przesunięcie akcentów było spowodowane zabiegami Kościoła o ochronę spuścizny bpa Wołonczewskiego przed próbą wykorzystania jego osoby przez władze państwowe do własnych celów. Dla rządzących narodowców był on przykładem hierarchy Kościoła, który potrafił pogodzić duszpasterstwo z aktywną troską o litewską wspólnotę narodową. Reżim polityczny, który zarzucał Episkopatowi Litwy

³⁸ *Vyskupo Valančiaus minėjimas Varniuose*, „Žemaičių prietelius”, (1935) nr 20, s. 1; *Vyskupo Valančiaus kelias*, „Žemaičių prietelius”, (1935) nr 6, s. 1; J. Juodaitis, Į garbingą talką, „Žemaičių prietelius”, (1935) nr 49, s. 1; P. Vasiliauskas, *Vykdykime didvyrių troškimus*, „Žemaičių prietelius”, (1935) nr 38, s. 2; M. Stonys, *Vyskupas Valančius švietėjas*, „Žemaičių prietelius”, (1935) nr 20, s. 1.

³⁹ P. Vasiliauskas, *Vykdykime didvyrių troškimus*, „Žemaičių prietelius”, (1935) nr 38, s. 2; M. Stonys, *Vyskupas Valančius švietėjas*, „Žemaičių prietelius”, (1935) nr 20, s. 1.

brak zaangażowania w sprawy narodowe, mógł próbować wykorzystać wizerunek bpa Wołoczewskiego jako hierarchy kościelnego godnego do naśladowania przez Episkopat Litwy, który musi dbać nie tylko o duszpasterstwo, ale także o umocnienie tożsamości litewskiej. Dlatego też wydaje się, że biskup Telsz, chcąc chronić wizerunek Wołoczewskiego przed zakusami reżimu politycznego, aby go „przywłaszczyć” i wykorzystać na potrzeby propagandowe, świadomie akcentował raczej jego działalność w szerzeniu trzeźwości niż zasługi dla litewskiego piśmiennictwa.

Główną formą kultury pamięci w okresie dwudziestolecia były wydarzenia poświęcone upamiętnieniu ważnych rocznic oraz celebracje zasłużonych w historii Kościoła duchownych. Kościół nie demonstrował chęci przedstawienia publiczności własnej narracji o historii Litwy czy historii Kościoła katolickiego na Litwie za pomocą nowocześniejszych form czy instytucji pamięci, takich jak np. muzea. Świadczy o tym historia powstania Muzeum Kościelnego na Litwie.

W 1928 r. ks. Adolfas Sabaliauskas w oficjalnym periodyku Episkopatu Litwy „Tiesos kelias” stwierdził, że o konieczności utworzenia w kraju takiego muzeum dyskutuje się od wielu lat. Dowodził, że muzeum gromadzące sakralne dziedzictwo kulturowe jest potrzebne zarówno dla odzwierciedlenia historii Kościoła katolickiego na Litwie, jak i samej Litwy. Jednak z wizji muzeum przedstawionej przez Sabaliauskasa i innych wynika, że nie myślano o tym, jak stworzyć ekspozycję, która opowiadałaby historię litewskiego Kościoła katolickiego, a jedynie o gromadzeniu i zachowaniu sakralnych artefaktów⁴⁰. Dlatego gdy w 1934 r. archidiecezja kowieńska postanowiła zorganizować archidiecezjalne muzeum kościelne, które otwarto w 1935 r., zwiedzający zobaczyli wystawę sztuki sakralnej⁴¹. Później placówka nadal skupiała się na gromadzeniu kolekcji sztuki religijnej i nie miała w planach przygotowania ekspozycji opowiadającej o historii Kościoła katolickiego na Litwie⁴². Sprawiedliwie należy dodać, że w tym czasie w kraju generalnie dominowały muzea, których ekspozycje po prostu prezentowały muzealne artefakty, nie próbowano z ich pomocą przedstawiać spójnej narracji historycznej⁴³.

Należy zastanowić się, czy duchowni pracujący w parafiach podejmowali inicjatywy mobilizowania wiernych, odwołując się do wspólnej pamięci. Przede wszystkim należy zauważyć, że wówczas nie było powszechnej praktyki, aby proboszcz parafii przykładął dużą wagę do promocji aktywności społecznej wśród parafian i tworzenia zaangażowanej obywatelsko wspólnoty – przeszkodą były liczne obowiązki duszpasterskie i administracyjne, ale też brak przygotowania do działalności publicznej.

⁴⁰ A. Sabaliauskas, *Bažnytinio muziejaus reikalingumas Lietuvoje*, „Tiesos kelias”, (1928) nr 6, s. 363.

⁴¹ *Religinio meno muziejus*, „Tiesos kelias”, (1935) nr 5, s. 301.

⁴² G. Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918-1940*, Kauņas 2003, s. 134-138.

⁴³ Szerzej o tym N. Keršytė, *Lietuvos muziejai iki 1940 metų. Lietuvos muziejų raida XVI-XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje*, Vilnius 2003.

W ramach kształcenia duchowieństwa w okresie międzywojennym podjęto jednak próby wypełnienia luki w przygotowaniach do pracy publicznej, dzięki czemu już pod koniec lat 20. XX wieku młodzi księża przybywający do parafii byli lepiej przygotowani do działalności społecznej. Pojawili się duchowni, którzy próbowali tworzyć w parafiach aktywne wspólnoty katolickie, budując więzi społeczne między parafianami. W 1931 r. w periodyku „Tiesos kelias” ukazał się artykuł księdza Nikodemasa Švogžlysa, w którym autor podzielił się swoimi doświadczeniami związanymi z pracą w nowej parafii i próbą stworzenia aktywnej wspólnoty katolickiej oraz związania jej członków ściślejszymi więzami. Choć autor nie wymienił nazwy parafii, łatwo można ją zidentyfikować jako placówkę w Kiernowie. Fakt, że autor podzielił się swoim doświadczeniem jako dobrą praktyką, świadczy o tym, że nie było to doświadczenie powszechne, a jego przedstawienie w prasie kościelnej pozwala przypuszczać, że ukazane działania miały być wzorem dla innych duchownych.

Działania ks. Švogžlysa podjęte w Kiernowie, które miały stworzyć silniejsze więzy między wiernymi a ich parafią, są istotne z tego względu, że na ich przykładzie ukazany jest sposób mobilizowania parafialnej społeczności katolickiej, wykorzystując historię parafii i wspólne wspomnienia. W ten sposób budowano wspólną pamięć, którą łączy nie tylko wspólna przeszłość historyczna, ale też wspomnienia.

Ks. Švogžlys relacjonował, że swoją działalność rozpoczął od opowiadania parafianom podczas nabożeństw historii powstania ich parafii: kto i kiedy założył parafię, jakie podania i opowieści są związane ze świątynią, jakie są najważniejsze wydarzenia historyczne związane z kościołem lub miały miejsce na terenie parafii. Mówił o księżach pracujących w parafii, wspominając ich działalność narodową, zasługi w upowszechnianiu zakazanej prasy litewskiej, walki o wolność prasy oraz prześladowania ze strony władz carskich. Ks. Švogžlys przekonywał, że obrona przez niego taktyka sprawdziła się i pomogła umocnić więzy między parafianami, ponieważ członkowie społeczności odkryli to, co ich łączyło⁴⁴. Należy zaznaczyć, że po przybyciu w 1930 r. do pracy w Kiernowie ks. Švogžlys zaczął gromadzić różne artefakty i założył muzeum⁴⁵. Jego działalność na tym polu była pionierska, gdyż wówczas działały tylko dwa muzea parafialne.

Praktykę, którą ks. Švogžlys wypróbował w Kiernowie, można postrzegać jako konstruowanie wspólnych wspomnień katolickiej wspólnoty parafialnej. Prezentacja tego doświadczenia w oficjalnej prasie kościelnej pozwala stwierdzić, że znaczenie wspólnych wspomnień w umacnianiu tożsamości katolickiej i tworzeniu silnych więzów między członkami wspólnoty wiernych w przestrzeni parafialnej zostało docenione, a nawet zalecane innym jako skuteczne narzędzie. Choć doświadczenie to nie stało się popularną praktyką wśród duchownych pracujących w parafiach, ks. Švogžlys nie był jedynym, który wykorzystał dzieje historyczne w duszpasterstwie, aby zmobilizować wspólnotę i wzmocnić katolicką tożsamość jej członków.

⁴⁴ Milžinas, *Mano parapija*, „Tiesos kelias”, (1931) nr 4, s. 197-198.

⁴⁵ Archiwum diecezji koszedarskiej, Švogžlys N., *Mano gyvenimo pasaka* [rękopis], t. 2, Onuškis 1946.

Wydaje się, że najbardziej skuteczne wykorzystanie obrazów i wspólnych wspomnień z przeszłości w mobilizowaniu wspólnoty parafialnej miało miejsce w parafii w Krożach. Tu wykorzystano obraz „Rzezi Krożańskiej”. Warto w skrócie przypomnieć historię tego wydarzenia. Władze Imperium Rosyjskiego w XIX wieku w ramach polityki rusyfikacyjnej na Litwie rozszerzały sieć parafii prawosławnych, budowały cerkwie, jednocześnie zamykając kościoły katolickie. Na rozkaz władz na Litwie zamknięto wówczas kilkadziesiąt katolickich kościołów i kaplic. Kiedy w pięciu litewskich parafiach (w Duksztach, Szeszalach, Cytowianach, Kęstaičiai i Krożach) władze próbowały zamknąć kościoły, wierni stawili czynny opór. Najsilniejszą reakcją był sprzeciw parafian w Krożach w 1893 r. po podjęciu przez władze decyzji o zamknięciu kościoła Benedyktynów. Opór wiernych został bardzo brutalnie stłumiony (zginęło wielu parafian) – utrwaliła się wówczas nazwa „Rzeź Krożańska”, a wydarzenie szybko stało się symbolem walki o wolność⁴⁶.

Obraz „Rzezi Krożańskiej” w okresie międzywojennym został wspomniany w 1933 r. podczas krajowych obchodów 40. rocznicy tego wydarzenia. Było ono nadal bardzo żywe w pamięci parafian – jak stwierdził korespondent jednego z dzienników: „nawet najmłodsze dziecko w Krożach wie o rzezi, która miała miejsce czterdzieści lat temu”⁴⁷. Dla mieszkańców miasteczka była to przede wszystkim traumatyczna pamięć, którą poświadczali żywi świadkowie wydarzeń – według prasy „wszystkie ofiary Rzezi Krożańskiej to już staruszkowie, wielu z nich jest chorych, rannych. W ich pamięci nadal żywe są obrazy przerażającej rzezi, o której opowiadają ze łzami w oczach”⁴⁸.

Podczas obchodów 40. rocznicy Rzezi Krożańskiej powszechnie twierdzono, że wydarzenie to powinno być upamiętnione w postaci muzeum, studium historycznego i pomnika ofiar. Prasa sugerowała, że obrońców kościoła w Krożach należy odznaczyć medalem wydanym specjalnie na tę okazję, a 50. rocznicę Rzezi Krożańskiej należy uczcić wzniesieniem monumentalnego pomnika⁴⁹. Pomimo wielu propozycji nie podjęto jednak żadnych działań, ponieważ zabrakło inicjatywy w maisteczku, przede wszystkim ze strony duchowieństwa parafii w Krożach. Sytuacja uległa zmianie w 1936 r., gdy przybył tu jako wikariusz ks. Stanislovas Rimkus. Zaczął aktywizować życie wspólnoty, przywiązywał też dużą wagę do pamięci o tamtym krwawym wydarzeniu. Dzięki jego staraniom w 1937 r. rozpoczęto tworzenie Muzeum Rzezi Krożańskiej, które dla zwiedzających otwarto latem 1938 r.⁵⁰ Jak twierdzili twórcy muzeum, celem było uczynienie z ekspozycji dla każdego odwiedzającego „nieirytującego kazania, że na-

⁴⁶ *Kražių skerdynės*, Vilnius 1993; N. Udrenas, *Rzeź w Krożach (Kražiai): katalizator kształtowania się litewskiej świadomości narodowej*, w: *Nacjonalizm a tożsamość narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, red. B. Linek, K. Struve, Opole-Marburg 2000, s. 171-183; D. Mačiulis, *Kražių skerdynės: nuo įvykio iki laisvės kovų simbolio*, „Acta humanitarica universitatis Saulensis”, 16 (2013) s. 25-47.

⁴⁷ P.K., *Keturiasdešimts metų nuo Kražių skerdynių*, „Ūkininko patarėjas”, (1933) nr 10, s. 6.

⁴⁸ J. Senkus, *Lapkričio 26 d. Kražių skerdynių vietoje*, „Ūkininko patarėjas”, (1933) nr 48, s. 7.

⁴⁹ K.B., *Kruvinieji 1893 m. Kražiai*, „Vairas”, (1933) nr 11, s. 262-264.

⁵⁰ V. Rimkus, *Kražių skerdynių muziejus*, „Kražiai”, Vilnius-Kaunas 1993, p. 148.

leży bronić swojego kościoła”⁵¹. Przy tworzeniu narracji muzealnej realizowano przede wszystkim cele duszpasterskie. Muzeum miało budzić dumę członków lokalnej społeczności z heroicznej historii obrony kościoła oraz wzmacniać tożsamość katolicką. W gazecie parafialnej „Kražių aidai” (gazeta parafialna była zjawiskiem bardzo rzadkim na Litwie międzywojennej), wydawanej od 1939 r., szczególną uwagę poświęcano Rzezi Krożańskiej, ponieważ jednym z najważniejszych bodźców do rozpoczęcia wydawania periodyku była chęć przygotowania się z jego pomocą do upamiętnienia 50. rocznicy wydarzenia w 1943 r. W gazecie popularyzowano ideę powołania Związku Obrońców Kościoła w Krożach, zbierano informacje o uczestnikach rzezi, publikowano ich wspomnienia, a nawet wzywano do umieszczania na nagrobkach obrońców wpisów przypominających o ich udziale w wydarzeniu⁵².

Przypomnienie heroicznej historii katolickiej parafii w Krożach wzmacniało poczucie własnej wartości i katolicką tożsamość członków wspólnoty parafialnej oraz budziło dumę z przynależności do niej. Historia Rzezi Krożańskiej była wyraźnym dowodem na to, że litewscy katolicy aktywnie walczyli o swoje prawo do bycia katolikami i Litwinami.

Należy zauważyć, że na Litwie w dwudziestolecie międzywojennym parafie katolickie okazjonalnie odwoływały się do swojej historii – np. obchodząc rocznicę erekcji. Przykładowo, w 1937 r. świętowano 300. rocznicę powstania parafii w Skirsnemunė, podczas której przypomniano jej historię i pracujących w niej duchownych⁵³. Jedynym wyjątkiem jest przypadek parafii św. Michała Archanioła w Mariampolu, w której urodził się arcybiskup Jerzy Matulewicz, ogłoszony w 1987 r. błogosławionym Kościoła katolickiego. Po jego śmierci w 1927 r. w Kownie trumnę z ciałem przeniesiono w 1934 r. do kościoła w Mariampolu. Wtedy też zaczął kształtować się kult zmarłego arcybiskupa⁵⁴. Życie abpa Matulewicza była związana z miejscowym kościołem, co pobudzało do większego zainteresowania się historią parafii miejscowych wiernych.

Katolickie parafie podejmowały niekiedy projekty upamiętnienia osób, które zasłużyły się dla Kościoła katolickiego i wspólnoty, a których życie ściśle było związane z parafią. Stosowna inicjatywa należała zwykle do proboszcza, ale zawsze konsultował ją z miejscowym biskupem. Przykładem może być przedsięwzięcie parafii w Komajach, którego celem było upamiętnienie księdza i poety Antanasa Strazdasza (1760-1833). Duchowny był proboszczem wspomnianej parafii i tam też został pochowany. Komitet powołany przez ówczesnego proboszcza w Komajach ks. Antanasa Keraitisa zbierał wśród parafian datki na wykonanie pomnika i wydania dzieł poety⁵⁵. Prace planowano zakończyć do 1933 r., czyli w 100. rocznicę śmierci ks. A. Strazdasza. Przypominając zasługi duchownego dla

⁵¹ *Kražių skerdynių muziejus*, „Kražių aidai”, (1939) nr 1, s. 8.

⁵² *Įvairybės apie Kražius*, „Kražių aidai”, (1939) nr 2, s. 15.

⁵³ Wydanie gazety parafialnej poświęcone rocznicy parafii – *Mūsų parapija*, (1937) nr 3.

⁵⁴ *Arkivyskupas Jurgis Matulevičius. Marijampolietis – Marijampoliečiams*, „Marijampolės parapija”, (1937) nr 1, s. 2-4.

⁵⁵ *Šetekšnos Banga, Ten, kur prieš 100 metų gyveno – Kamajuose*, „Panevėžio balsas”, (1933) nr 41, s. 2.

litewskiego społeczeństwa i literatury, komitet upamiętniający podkreślił litewskość poety, stwierdzając, że tego księdza

należy uznać za jednego z pierwszych, którzy budzili naszą świadomość narodową. Kiedy wszyscy inni świątli ludzie zaczęli oddawać cześć obcym bogom, ks. Strazdas pozostał z ludem i rozpałał litewski ogień pod strzechą. Dlatego ludzie tak bardzo go kochali, również dzisiaj otacza go aureola szacunku⁵⁶.

Pomnik w Komajach został uroczystie odsłonięty w 1933 r.⁵⁷ Podczas obchodów szczególnie akcentowano zasługi ks. Strazdasa dla zachowania litewskiej tożsamości, twierdząc, że przysłużył się dla „odrodzenia litewkości”, gdyż tacy duchowni katoliccy jak on i jemu podobni „byli pierwszymi ożywicielami, którzy wspierali poniżaną przez wszystkich litewskość”. Dowodzono, że tylko dzięki takim duchownym jak ks. Strazdas „Litwini pokochali religię, swój własny język litewski, który nie został wykorzeniony ani przez bezduszne okrucieństwo rosyjskiej żandarmerii, ani zimne syberyjskie więzienia ze wszystkimi ich cierpieniami”⁵⁸.

W ten sposób ks. Strazdas znalazł się w szeregu obrońców katolicyzmu i litewskiej tożsamości. Jego wizerunek miał pokazać, że Kościół katolicki i jego duchowni odegrali szczególnie ważną rolę w obronie i umacnianiu tożsamości narodowej. Początek litewskiego odrodzenia narodowego w XIX wieku kojarzony był zazwyczaj z początkiem wydawania pisma „Aušra” w 1883 r., czyli 50 lat po śmierci ks. Strazdasa. Dlatego też przykład tego księdza miał stanowić dowód, że duchowieństwo katolickie jeszcze przed okresem litewskiego odrodzenia narodowego działało aktywnie na rzecz zachowania i rozwoju języka litewskiego i często jako jedyne broniło litewskiego prawa do tożsamości narodowej.

Chociaż formalnie upamiętnienie ks. Strazdasa było inicjatywą miejscowego proboszcza, w rzeczywistości wszystko odbywało się za wiedzą wyższego duchowieństwa. Episkopat Litwy, opierając się na przykładzie takich osób jak ks. Strazdas, mógł przypomnieć władzom politycznym, że Kościół katolicki ma nie mniejsze zasługi w obronie litewskiej tożsamości niż rządząca siła polityczna. Upamiętnienie ks. Strazdasa było okazją do przypomnienia również innych duchownych, zasłużonych dla litewskiego piśmiennictwa: Antanasa Tatary (1805-1889), Juozapasa Silvestrasa Dovydaitisa (1826-1883), Antanasa Juški (1819-1880). Wszystko miało ukazać w sposób przekonujący, że litewskie duchowieństwo katolickie zaczęło dbać o zachowanie tożsamości litewskiej na długo przed ukazaniem się pisma „Aušra”, które symbolizowało początek litewskiego odrodzenia narodowego w XIX w. W parafiach diecezji poniewieskiej została zrealizowana inicjatywa uwiecznienia wielu zasłużonych księży. Na przykład w 1933 r. uczczono 25. rocznicę śmierci proboszcza parafii w Poniemunku, ks. Jonasa Kateli. Wie-

⁵⁶ *Kunigo Strazdelio sukaktuvėms artėjant*, „Panevėžio balsas”, (1933) nr 2, s. 1.

⁵⁷ A. Dalyvis, *A. Kun. Antano Strazdo-Strazdelio paminklo šventinimo iškilmės Kamajuose*, „Panevėžio balsas”, (1933) nr 42, s. 1.

⁵⁸ Š. Banga, *Ten, kur prieš 100 metų gyveno – Kamajuose*, „Panevėžio balsas”, (1933) nr 41, s. 2.

oletni proboszcz wyróżniał się troską o edukację swoich parafian. W czasie zakazu rozpowszechniania prasy litewskiej zakładał tajne szkoły i kolportował periodyki litewskie⁵⁹.

Episkopat Litwy nie miał jednolitego stanowiska dotyczącego kultury pamięci i znaczenia obrazów pamięci, nie dążył też do ujednoczenia stosownych zaleceń dla społeczności katolickiej. Taka postawa Episkopatu nie była wyjątkiem, gdyż np. działające w kraju partie polityczne też nie wypracowały swoich poglądów programowych na to zagadnienie. Opinie biskupów z poszczególnych diecezji na kulturę pamięci znacznie się różniły. Ordynariusz diecezji telszewskiej miał duże możliwości w tym względzie, ponieważ posiadał symboliczny kapitał, którym była pięćsetletnia historia diecezji żmudzkiej. Jednak w diecezji tej niewiele uwagi poświęcano kulturze pamięci. W diecezji poniewieskiej z kolei podejmowano znacznie więcej inicjatyw w celu przypomnienia rocznic uważanych za ważne dla społeczeństwa katolickiego i upamiętnienia niektórych osób, zasłużonych dla Kościoła. Wprawdzie wiele z tych inicjatyw zostało przedstawionych jako świeckie, ale bez wątplenia ich realizacja była niemożliwa bez wiedzy i aprobaty władz kościelnych. Biskup Poniewieża Kazimieras Paltarokas zachęcał i wspierał powstające w parafiach diecezji inicjatywy związane z różnymi formami kultury pamięci. Ze wszystkich biskupów litewskich to właśnie biskup poniewieski najbardziej dbał o dziedzictwo kulturowe swojej diecezji. Interesował się historią parafii i kościołów diecezjalnych i zachęcał innych duchownych do ich spisywania⁶⁰. Sam biskup w 1936 r. wydał książkę *Panevėžio bažnyčios (Kościoły Poniewieża)*, we wstępie do której napisał, że traktuje tę publikację jako zachętę dla księży diecezjalnych do zainteresowania się historią swoich parafii, gdyż w taki sposób można zebrać materiały dotyczące historii diecezji. Paltarokas zauważył, że w przypadku wielu litewskich kościołów nie została spisana ich historia, podczas gdy część dziedzictwa archiwalnego została zagubiona, a część znika, dlatego wezwał, by „szybciej zacząć coś robić, aby ten cenny majątek naszego Kościoła nie zniknął”⁶¹. Wspomagany przez duchownych pracujących w parafiach, przygotowywał historię diecezji poniewieskiej⁶².

Niektórzy badacze, zwracając uwagę na szczególną troskę bpa K. Paltarokasa o dziedzictwo kulturowe i zainteresowanie historią diecezji, twierdzą, że powodem takiej postawy mogła być „posada biskupa we własnym kraju” (pochodził z parafii Linków w diecezji poniewieskiej)⁶³. Oczywiście nie można ignorować takiego założenia, które można nazwać czynnikiem lokalnego patriotyzmu, ale wydaje się, że w przypadku bpa K. Paltarokasa decydujący powód był inny. Jego życiorys świadczy o tym, że hierarcha przywiązywał dużą wagę do działalności

⁵⁹ Š. Banga, *A. a. kun. Jono Katelės 25 metų mirties sukaktuvių minėjimas*, „Panevėžio balsas”, (1933) nr 22, s. 3; J. Petronis, *Mūsų didieji žmonės*, „Panevėžio balsas”, (1933) nr 28, s. 2.

⁶⁰ R. Laukaitytė, *Vyskupijos centro formavimas Panevėžyje 1926–1940 m.*, „LKMA Metraštis“, t. 40, Serija A, Vilnius 2017, s. 143.

⁶¹ V.K.P., *Panevėžio bažnyčios*, Panevėžys 1936, s. 3.

⁶² Rękopis ten wydano dopiero w 1998 r. *Panevėžio vyskupija: Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, red. K. Paltarokas, Vilnius 1998.

⁶³ Laukaitytė, *Vyskupijos centro formavimas*, s. 143.

społecznej we wspólnotach wiernych i nieustannie wzywał duchowieństwo diecezjalne do wspierania aktywności społecznej parafian⁶⁴. Biskup poniewieski, który był jednym z pierwszych zawodowych socjologów litewskich, doskonale rozumiał znaczenie działań społecznych i był najbardziej aktywnym na tym polu wśród biskupów. W swojej diecezji dążył do tworzenia aktywnych wspólnot katolickich, co z kolei zachęcało do dbania o kulturę pamięci lokalnej. Dlatego też w diecezji poniewieskiej podejmowano więcej publicznych inicjatyw związanych z kultywowaniem pamięci o przeszłości. Jednocześnie lokalnym patriotyzmem, a ściślej jego brakiem, możemy wytłumaczyć, dlaczego biskup telszewski Justinas Staugaitis nie interesował się specjalnie przeszłością swojej diecezji. Hierarcha pochodził z innego regionu Litwy – Suwalszczyzny. Z tego samego regionu wywodzili się też urzędnicy kurialni. Ponadto biskup telszewski skupiał się przede wszystkim na wzmocnieniu autorytetu hierarchicznego proboszcza i jego roli w życiu parafii, a nie na budowaniu w parafiach aktywnych wspólnot katolickich.

Podsumowując, można stwierdzić, że Kościół katolicki miał wszelkie przesłanki, aby stać się wpływowym czynnikiem instytucjonalnym kształtującym pamięć zbiorową. Episkopat Litwy jednak nie wykazywał jednak zainteresowania realizacją tego celu. Wynikało to z kilku powodów. Przede wszystkim Episkopat nie miał jasnego i jednolitego podejścia do kultury pamięci, dlatego też stosunek ordynariuszy poszczególnych diecezji do tej kwestii był bardzo odmienny. Były też inne przyczyny: początkowo utrudniały to kłopoty związane z tworzeniem litewskiej prowincji kościelnej (1926), a od końca lat 20. XX wieku przeszkodą stały się napięte stosunki Kościoła z władzami państwowymi, co utrudniało społeczną aktywność wspólnoty katolickiej. Miały miejsce tylko pojedyncze przypadki, gdy duchowni pracujący w parafiach starali się mobilizować wiernych, tworząc lokalne wspólnoty pamięci i wykorzystując w tym celu obrazy przeszłości, zakodowane w pamięci komunikacyjnej mieszkańców. Kościół nie ukształtował własnej narracji o powstaniu nowoczesnego państwa litewskiego i najnowszej historii Litwy. Do tej przeszłości zwracał się jednak, gdy broniąc swobody działania Kościoła katolickiego, chciał podkreślić jego rolę w XIX w. w historii litewskiego odrodzenia narodowego i tworzenia niepodległego państwa litewskiego.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum diecezji koszedarskiej

Švogžlys Nikodemus, *Mano gyvenimo pasaka* [rękopis], t. 2, Onuškis 1946.

⁶⁴ R. Mazurienė, K. Paltarokas, *Vyskupas Kazimieras Paltarokas: bibliografija, amžininkų atsiminimai*, Panevėžys 1998; K. Paltarokas, *Gyvenimo bruožai: atsiminimai*, Vilnius 2005; Laukaitytė, *Vyskupijos centro formavimas*, s. 131-145.

Źródła drukowane

- Alekna Antanas, *Lietuvos istorija*, Kaunas 1923.
- Alekna Antanas, *Lietuvos istorijos pradžiamokslis*, Kaunas 1925.
- Arkivyskupas Jurgis Matulevičius. *Marijampolietis – Marijampoliečiams*, „Marijampolės parapija”, (1937) nr 1, s. 1-4.
- Arkivyskupas Jurgis Matulevičius, „Marijampolės parapija”, (1937) nr 11, s. 4.
- Balys Jonas, *Statykime „Dešimtmečio Kryžius”*, „Panevėžio balsas”, (1928) nr 13, s. 1.
- Būčys Pranciškus, *Alberto Vįjuko Kojalavičiaus paminėjimas*, „Tiesos kelias”, (1928) nr 1, s. 18-28.
- Dalyvis, A., *A. Kun. Antano Strazdo-Strazdelio paminklo šventinimo iškilmės Kamajuose*, „Panevėžio balsas”, (1933) nr 42, s. 1.
- Dogelis Povilas, *Kas pergyventa: 1930-1949 metų dienoraštis*, Vilnius 2017.
- Įvairenybės apie Kražius*, „Kražių aidai”, (1939) nr 2, s. 15.
- Juodaitis Justinas, *Į garbingą talką*, „Žemaičių prietelius”, (1935) nr 49, s. 1.
- K.B., *Kruvinieji 1893 m. Kražiai*, „Vairas”, (1933) nr 11, s. 262-264.
- Kražiai*, „Žemaičių prietelius”, (1933) nr 48, s. 8.
- Kražių skerdynių muziejus*, „Kražių aidai”, (1939) nr 1, s. 8.
- Kunigo Strazdelio sukaktuvems artėjant*, „Panevėžio balsas”, (1933) nr 2, s. 1.
- Laukaitis Juozas, *Vyskupas Antanas Baranauskas (1835-1935)*, „Tiesos kelias”, (1935) nr 3, s. 155-157.
- Liaudies universiteto atidarymas Telšiuose*, „Žemaičių prietelius”, (1925) nr 7, s. 1-2.
- Lietuva 1933 metais*, „Židinys”, (1934) nr 1, s. 1-18.
- Lietuvos bažnytinės provincijos arkivyskupo ir vyskupų ganytojiškas laiškas*, „Tiesos kelias”, (1928) nr 2, s. 31-42.
- Lietuvos gyventojai: pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotino gyventojų surašymo duomenys* [Population de la Lithuanie: données du premier recensement du 17 septembre 1923], Kaunas 1924.
- Lietuvos nepriklausomybės šventė*, „Žemaičių prietelius”, (1928) nr 22, s. 6.
- M. A. B., *Vytauto Didžiojo metai Lietuvoje*, „Židinys”, (1931) nr 1, s. 58-64.
- Milžinas [Švogžlys Nikodemus], *Mano parapija*, „Tiesos kelias”, (1931) nr 4, s. 196-203.
- Minėkime 550 metų krikščionybės sukaktį!*, „Tiesos kelias”, (1938) nr 6, s. 456-459.
- Motiejus M., Šv. Kazimieras – Lietuvos globėjas, „Žemaičių prietelius”, (1933) nr 9, s. 2.
- Mozūraitis K.M., *Prie garbingo kapo Kretingoje*, „Žemaičių prietelius”, (1933) nr 2, s. 2.
- P. K., *Keturiasdešimt metų nuo Kražių skerdynių*, „Ūkininko patarėjas”, (1933) nr 10, s. 6.
- Padolskis Vincentas, *Šventieji metai ir Kristaus mirties data*, „Židinys”, (1933) nr 10, s. 292-296.
- Paltarokas Kazimieras, *Ganytojiškas Panevėžio vyskupo raštas*, „Tiesos kelias”, (1938) nr 2, s. 5-14.
- Paltarokas Kazimieras, *Gyvenimo bruožai: atsiminimai*, Vilnius 2005.
- Panevėžio vyskupija: Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, red. K. Paltarokas, Vilnius 1998.
- Petronis J., *Mūsų didieji žmonės*, „Panevėžio balsas”, (1933) nr 28, s. 2.
- Religinio meno muziejus*, „Tiesos kelias”, (1935) nr 5, s. 301-302.
- Rimkus Vaclovas, *Kražių skerdynių muziejus*, „Kražiai”, Vilnius-Kaunas 1993, s. 140-149.
- Sabaliauskas Adolfas, *Bažnytinio muziejaus reikalingumas Lietuvoje*, „Tiesos kelias”, (1928) nr 6, s. 362-365.
- Salantiškis, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, „Žemaičių prietelius”, (1925) nr 8, s. 1.

- Senkus J., *Lapkričio 26 d. Kražių skerdynių vietoje*, „Ūkininko patarėjas“, (1933) nr 48, s. 7.
- Skrupskelis I., *Tarp jubiliejų ir pavojų*, „Židinys“, (1939) nr 1, s. 1-10.
- Štaugaitis Justinas, *Dievo gailestingumu ir apaštalų sosto malone, Telšių vyskupas ir Klaipėdos prelatas, visiems savo ganomiesiems siunčia sveikinimą ir ganytojo laiminimą*, „Tiesos kelias“, (1938) nr 3, s. 17-24.
- Stonys M., *Vyskupas Valančius švietėjas*, „Žemaičių prietelius“, (1935) nr 20, s. 1.
- Šetekšnos Banga, *Ten, kur prieš 100 metų gyveno – Kamajuose*, „Panevėžio balsas“, (1933) nr 41, s. 2.
- Šetekšnos Banga, *A. a. kun. Jono Katelės 25 metų mirties sukaktuvių minėjimas*, „Panevėžio balsas“, (1933) nr 22, s. 3.
- T. Pr., *Vyskupas Motiejus Valančius*, „Šv. Pranciškaus varpelis“, (1925) nr 7, s. 170-171.
- V.K.P., *Panevėžio bažnyčios*, Panevėžys 1936.
- Valančius G., *Vyskupų Valančiaus nuopelnai mūsų tautos kultūrai*, „Žemaičių prietelius“, (1925) nr 7, s. 1.
- Vasiliauskas P., *Vykdykime didvyrių troškimus*, „Žemaičių prietelius“, (1935) nr 38, s. 2.
- Vilktninis, *Didysis Arkivyskupas – būsimasis Lietuvos šventasis*, „Žemaičių prietelius“, (1934) nr 44, s. 1.
- Vilktninis, *Šventųjų kelias*, „Žemaičių prietelius“, (1934) nr 46, s. 1.
- Vyskupas Kazimieras Paltarokas: bibliografija, amžininkų atsiminimai*, Panevėžys 1998.
- Vyskupas Motiejus Valančiauskis*, „Žemaičių prietelius“, (1925) nr 6, s. 1.
- Vyskupo Valančiaus kelias*, „Žemaičių prietelius“, (1935) nr 6, s. 1.
- Vyskupo Valančiaus minėjimas Varniuose*, „Žemaičių prietelius“, (1935) nr 20, s. 1.
- Žemaičių studentų Simono Daukanto draugija, „Žemaičių prietelius“, (1925) nr 8, s. 1.
- Žemaičių vyskupo 1919 02 13 aplinkraštis Žemaičių vyskupijos dvasininkams, „Ganytojas“, (1919) nr 4-5, s. 97-98.
- Žemaičių vyskupo Pranciškaus aplinkraštis vyskupijos dvasiškijai dėl 500 metų vyskupijos jubiliejaus, „Žemaičių vyskupijos kronika“, (1921) nr 3, s. 52-59.

Opracowania

- Erll Astrid, *Kultura pamięci. Wprowadzenie*, Warszawa 2018.
- Jankevičiūtė Giedrė, *Dailė ir valstybė: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918-1940*, Kaunas 2003.
- Svarauskas Artūras, *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918-1940): politinė galia ir jos ribos*, Vilnius 2014.
- Kasparavičius Algimantas, *Tarp politikos ir diplomatijos: Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika*, Vilnius 2008.
- Keršytė Nastazija, *Lietuvos muziejai iki 1940 metų: Lietuvos muziejų raida XVI-XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje*, Vilnius 2003.
- Kražių skerdynės*, Vilnius 1993.
- Laukaitytė Regina, *Vyskupijos centro formavimas Panevėžyje 1926-1940 m.*, „LKMA Metraštinis“, t. 40, Serija A, Vilnius 2017, p. 131-145.
- Mačiulis Dangiras, *Kražių skerdynės: nuo įvykio iki laisvės kovų simbolio*, „Acta humanitarica universitatis Saulensis“, 16 (2013) s. 25-47.
- Mačiulis Dangiras, *Tautinė mokykla: žvilgsnis į tautininkų švietimo politiką*, Vilnius 2017.
- Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz-Wolaska, R. Traba, J. Kalicka, Warszawa 2014.

- Szacka Barbara, *Pamięć zbiorowa i perspektywa pojednania*, w: *Pamięć zbiorowa, pojednanie i stosunki międzynarodowe*, red. N. Masłowski, A. Szeptycki, Warszawa 2020, s. 25-36.
- Udrenas Nerijus, *Rzeź w Krożach (Kražiai): katalizator kształtowania się litewskiej świadomości narodowej*, w: *Nacjonalizm a tożsamość narodowa w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, red. B. Linek, K. Struve, Opole-Marburg 2000, s. 171-183.

KATALIKŲ BAŽNYČIOS INDĖLIS Į PASAKOJIMO APIE MODERNIĄ LIETUVĄ KŪRIMĄ LIETUVOS RESPUBLIKOJE (1918-1940)

Santrauka

Lietuvos valstybės kūrimą ir nepriklausomybės įtvirtinimą Lietuvos Respublikoje (1918-1940) lydėjo tai padedantis įgyvendinti atitinkamos kolektyvinės atminties konstravimas bei tai lydintis istorinis pasakojimas. Katalikų Bažnyčia tuo metu Lietuvoje buvo autoritetinga institucija, kuri darė įtaką įvairioms šalies vidaus gyvenimo sritims, todėl ji galėjo įtakoti ir kolektyvinę atmintį. Šiame straipsnyje bandomas atsakyti, ar Katalikų Bažnyčia Tarpukario Lietuvoje siekė kryptingai formuoti kolektyvinę atmintį. Teigiama, kad Lietuvos episkopatas nepademonstravo kryptingo siekio formuoti kolektyvinę atmintį, nes jis neturėjo aiškaus ir vieningo požiūrio į atminties kultūrą. Buvo ir kitų priežasčių: iš pradžių trukdė savarankiškos Lietuvos bažnytinės provincijos kūrimo rūpesčiai, o nuo trečiojo dešimtmečio pabaigos trukdžiu tapo įtempti Bažnyčios santykiai su valdžia, nes pastaroji varžė visuomeninį katalikiškos visuomenės veiklumą. Bažnyčia specialiai neformavo savojo pasakojimo apie modernios Lietuvos valstybės kūrimą ir naujausiųjų laikų Lietuvos istoriją. Tačiau į šią praeitį gręžėsi tuomet, kai gindama Katalikų Bažnyčios veikimo laisvę, norėjo pabrėžti Bažnyčios vaidmenį kuriant nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Raktažodžiai: Katalikų Bažnyčia; dvasininkija; tarpukaris; Lietuvos Respublika (1918-1940); kolektyvinė atmintis; atminties kultūra

**THE CONTRIBUTION OF THE CATHOLIC CHURCH TO THE CREATION
OF A STORY ABOUT MODERN LITHUANIA
IN THE REPUBLIC OF LITHUANIA (1918-1940)**

Abstract

The establishment of the Lithuanian state and the consolidation of independence in the Republic of Lithuania (1918–1940) was accompanied by the construction of an appropriate collective memory and the accompanying historical narrative. The Catholic Church in Lithuania at that time was an authoritative institution that influenced various spheres of domestic life in the country; therefore, it could also influence the collective memory. This article attempts to answer whether the Catholic Church in Interwar Lithuania sought to form a collective memory. It is stated that the Lithuanian Episcopate did not demonstrate a purposeful desire to form a collective memory because it did not have a clear and unified approach to the culture of memory. There were other reasons: at first it was hindered by the worries of creating an independent ecclesiastical province of Lithuania, and from the end of the 1930s the Church's relations with the government became strained, as the latter hindered the social activity of Catholic society. The Church did not specifically shape its own story about the creation of a modern Lithuanian state and the history of modern Lithuania. However, the Church turned to this past when, in defending the freedom of action of the Catholic Church, it wanted to emphasise the role of the Church in the creation of an independent state of Lithuania.

Keywords: the Catholic Church; the clergy; the interwar period; the Republic of Lithuania (1918-1940); collective memory; memory culture

Translated by Regina Mačiulytė